

ตำนานคุณปู่ศรีราชา ภาพสะท้อนบูรณาการ
ทางสังคมวัฒนธรรมที่บ้านเขายี่สาร
โดย วลัยลักษณ์ ทรงศิริ

ตำนานคุณปู่ศรีราชา

ภาพสะท้อนบูรณาการทางสังคมวัฒนธรรมที่บ้านยี่สาร

วลัยลักษณ์ ทรงศิริ

มูลนิธิ เล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์

คำถามในการศึกษาครั้งนี้เกิดจากการผลของการชุดค้นทางโบราณคดีเพื่อเป็นข้อมูลในการจัดทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นบ้านยี่สาร อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ชาวบ้านได้ตั้งข้อสงสัยว่า “ทำไมชุมชนที่แทบไม่มีใครอยากอยู่ในระยะ ๕๐ ปีที่ผ่านมา จึงมีสิ่งของมากมายที่บ่งชี้ถึงการอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่องยาวนานและเป็นชุมชนที่เคยมั่งคั่งทางการค้ามาก่อน ทั้งที่พวกเขารู้สึกว่าตัวเองยากจน เป็นคนที่ไม่มีทางไป และต้องทนอยู่อาศัยอย่างยากลำบากในพื้นที่ทุรกันดาร”

ผู้ศึกษาเห็นว่า การหาคำตอบน่าจะต้องมองไปที่พัฒนาการของชุมชนยี่สารที่ผ่านมาว่าเป็นอย่างไรจึงจะอธิบายการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ชัดเจน และการศึกษาจากตำนานรวมทั้งพิธีกรรมของชุมชนน่าจะเป็นเครื่องมือในการศึกษาที่ดี เพื่อที่จะหาความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมหรือชุมชนหนึ่ง ๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ดังนั้น จึงแบ่งการศึกษาออกเป็น การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์จากตำนาน และการศึกษาพิธีกรรมคุณปู่ศรีราชาซึ่งเกี่ยวเนื่องกับตำนานและผู้คนในปัจจุบัน เพื่อสะท้อนความสำคัญของตำนานและพิธีกรรมคุณปู่ศรีราชาที่มีต่อชุมชนยี่สารและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชน

๑. ตำนานและการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ในภูมิภาคชายฝั่ง

การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์จะทำให้มองเห็นโครงสร้างที่เป็นพื้นฐาน ซึ่งมีลักษณะคงที่ในขณะที่เกิดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ตำนานและเรื่องเล่าภายในชุมชนหรือท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีบอกเล่า [Oral tradition] ซึ่งเป็นประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ของสังคมที่ยังไม่มีภาษาเขียน หรือมีภาษาเขียนแต่ยังคงมีการถ่ายทอดประเพณีเช่นนี้อยู่ นับเป็นหลักฐานสำคัญในการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์จากภายในได้อย่างเด่นชัดที่สุด

ตำนานหรือนิทานปรัมปรา [Myth] และนิทานพื้นบ้าน [Folktale] ในแถบภาคพื้นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ [Mainland Southeast Asia] แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. กลุ่มนิทานเกี่ยวกับน้ำเต้าปungaหรือตำนานกำเนิดมนุษย์
๒. ตำนานท้าวฮุ่ง ชุนเจือง เป็นเรื่องของวีรบุรุษทางวัฒนธรรมในเขตล้านนาและแพร่ หลายไปทางบ้านเมืองทางตะวันออกจนถึงหลวงพระบางและเวียดนาม
๓. กลุ่มคนที่อยู่ในลุ่มน้ำเจ้าพระยา เป็นนิทานเกี่ยวกับพระเจ้าอยู่หัว ตามองลายและเรื่องราวเกี่ยวกับการค้าเรือสำเภาและการเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานของชาวต่างชาติ จากลุ่มน้ำเจ้าพระยาไปจนถึงทางคาบสมุทรภาคใต้

ในภาคกลางของกลุ่มเจ้าพระยาตอนล่างและภาคใต้แถบชายฝั่ง มีนิทานที่แตกต่างไปจากกลุ่มคนทางตอนเหนือของภูมิภาค ได้แก่เรื่องของพ่อค้าที่เรียกว่าเจ้าอยู่หรือท้าวอยู่ทอง การค้าขายของชาวจีนที่มากับเรือสำเภามีความสัมพันธ์กับชนพื้นเดิม ซึ่งจำแนกเรื่องและแหล่งที่มาได้ ดังนี้

ตารางจำแนกแบบเรื่อง [Tale type] และแหล่งที่มาของการบันทึกตำนานและนิทานพื้นบ้าน

แบบเรื่องที่ / เรื่อง / แหล่งที่มา / การจำแนกแบบเรื่อง		พ่อค้าสำเภาจีนกลายมาเป็นผู้นำชุมชน-ผู้นำท้องถิ่น	การแต่งงานระหว่างผู้นำพื้นเมืองและธิดาเจ้าเงิน	ยกชั้นหมากและการแย่งชิงหญิงพื้นเมือง ขอล่าม้ายพ้อและผ้ายแม่อย่างละคน	สำเภามาเขาเรือแตกคนรอดตายกลายเป็นบรรพบุรุษของคนที่ย้ายมาปัจจุบัน
๑	พระเจ้าอยู่ทอง	พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับวันวลิต พ.ศ. ๒๑๘๒	เจ้าอยู่เชื้อสายเจ้าเมืองเงินได้กลายมาเป็นพระเจ้าอยู่ทอง (สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑) กษัตริย์กรุงศรีอยุธยาพระองค์แรก	ท้าวอยู่ทองได้นางประจำทองธิดาเจ้ากรุงเงินเป็นมเหสี	
๒	เชื้อสายพระเจ้าอยู่ทอง	ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช		พระพนมทะเล พระหลานพระเจ้าอยู่ทองกษัตริย์กรุงเพชรบุรีพระราชทานผ้ายให้ขุนล่ามเงิน พระเจ้าร่มฟ้ากรุงเงิน ให้นำนางจันทร์เทวีศรีบาทราชบุตรีศรีทองสมุทรเป็นมเหสี ซึ่งเป็นลูกนางจันทร์เมาลีศรีบาทหารณสุรวงศ์ ซึ่งเกิดในดอกหมากและอยู่เมืองจำปาธิบดี	

แบบเรื่องที่ / เรื่อง / แหล่งที่มา / การจำแนกแบบเรื่อง		พ่อค้าสำเภาจินกลาย มาเป็นผู้นำชุมชน-ผู้นำ ท้องถิ่น	การแต่งงานระหว่างผู้นำ พื้นเมืองและธิดาเจ้าเงิน	ยกชั้นหมากและการแย่ง ชิงหญิงพื้นเมือง ขอมผ่าน ฝ่ายพ่อและฝ่ายแม่อย่าง ละครคน	สำเภารับเขาเรือแตกคน รอดตายกลายเป็นบรรพ บุรุษของคนที่ย้ายใน ปัจจุบัน
๓	คุณปู่ศรีราชา	จินพี่น้องสามคนโดยสาร เรือสำเภามาเพื่อมาค้าขาย เรือชนเขายี่สารแตก จิน ฆ่าคนกลางกลายมา เป็นคุณปู่ศรีราชา ผู้นำ ทางจิตวิญญาณของคน ยี่สารในปัจจุบัน			จินพี่น้องสามคนโดยสาร เรือสำเภามาเพื่อมาค้าขาย เรือชนเขายี่สารแตก จิน ฆ่าคนกลางกลายมาเป็นคุณ ปู่ศรีราชา บรรพบุรุษผู้ก่อ ตั้งชุมชนยี่สาร
๔	พระเจ้าสา น้ำผึ้ง	พงศาวดารเหนือ พระวิเชียรปรีชา (น้อย) รวบรวม เรียบเรียง , ๒๓๕๐	พระเจ้าสาแสน้ำผึ้งได้รับการ สนับสนุนจากเจ้าเงินให้แต่ง งานกับธิดาหรือนางสร้อย ดอกหมากต่อมากลั่นใจตาย ด้วยความน้อยใจ ที่เผาศพ จึงสร้างวัดพระเจ้าพะเนาง เชิงเป็นอนุสรณ์		

แบบเรื่องที่ / เรื่อง / แหล่งที่มา / การจำแนกแบบเรื่อง		พ่อค้าลำปางจินกลาย มาเป็นผู้นำชุมชน-ผู้นำ ท้องถิ่น	การแต่งงานระหว่างผู้นำ พื้นเมืองและธิดาเจ้าเงิน	ยกชั้นหมากและการแข่ง ชิงหญิงพื้นเมือง ขอม่าน ฝ่ายพ่อและฝ่ายแม่อย่าง ละครคน	ลำปางชนเขาเรือแตกคน รอดตายกลายเป็นบรรพ บุรุษของคนที่ย้ายใน ปัจจุบัน
๕	เจ้าแม่ลิ้มกอ เหนียว	หนังสือที่ระลึกงาน สมโภชเจ้าแม่ลิ้ม กอเหนียว ศาลเจ้า เล่งจูเกียง (ปัตตานี: มูลนิธิ เทพปุษยโสสถาน)		การแต่งงานระหว่างลิ้มเต้า เคียนและนางพญาปัตตานี โดยลิ้มเต้าเคียนเปลี่ยนมา นับถืออิสลาม ทำการหล่อ ปืนใหญ่ เมื่อลิ้มกอเหนียว น้องสาวมาตามให้กลับเมือง จีนแต่ไม่ยอมกลับจึงเสียใจ ผูกคอตาย กลายเป็นเจ้าแม่ ที่ศักดิ์สิทธิ์ นักเดินทาง เรือและชาวบ้านนับถือกัน มาก	
		พงศาวดารเมือง ปัตตานี, พระยา วิเชียรคีรี (ชม ณ สงขลา) เรียบเรียง	จีนเคี่ยมหรือหลิมโต๊ะเคี่ยม ได้ภรรยาชาวมลายู เปลี่ยน มานับถืออิสลามและเป็นผู้ หล่อปืนใหญ่ถวายนางพญา ปัตตานี เกาเหี่ยวผู้เป็นน้อง สาวมาตามแต่ไม่ยอมกลับ จึงผูกคอตาย และกลายเป็น เจ้าแม่ที่ชาวเรือและผู้คนนับ ถือกันทั่วไป		หลิมโต๊ะเคี่ยมเป็นบรรพ บุรุษของชาวบ้านกรือเซะ

แบบเรื่องที่ / เรื่อง / แหล่งที่มา / การจำแนกแบบเรื่อง		พ่อค้าสำเภาจีนกลาย มาเป็นผู้นำชุมชน-ผู้นำ ท้องถิ่น	การแต่งงานระหว่างผู้นำ พื้นเมืองและธิดาเจ้าจีน	ยกย่องหมากและการแย่ง ชิงหญิงพื้นเมือง ขอล่า ฝ่ายพ่อและฝ่ายแม่อย่าง ละคน	สำเภานเขาเรือแตกคน รอดตายกลายเป็นบรรพ บุรุษของคนที่ย้ายใน ปัจจุบัน
๖	มหากาตรา สำนวนจาก “สมุทรสาปบุรี” ๒๔๖๔				เรือสำเภาบรพทุกผู้คนทั้ง ชาวพื้นราบและชาวเขา มา กับเรือสำเภา ภายหลังเรือ สำเภาล่ม คนที่รอดตาย กลายมาเป็นบรรพบุรุษตั้ง ถิ่นฐานที่เทือกเขาเจ้าลาย
๗	ตาม่องล่าย, เจ้าก่งจัน และเจ้าลาย สำนวนจาก “สมุทรสาปบุรี” ๒๔๖๔			การยกย่องหมากแย่งชิงถูก สาวเจ้าเขาตาม่องล่าย ระหว่างเจ้าก่งจันและเจ้า ลาย ผลปรากฏไม่มีใครได้ ไป และต้องสูญเสียเจ้าของ สินสอด และกลายไปเป็นชื่อ สถานที่ต่างๆ ในอำเภอไทย ดอนใน	เมื่อน้ำทะเลแห้งหายไป แผ่นดินเริ่มปรากฏ เจ้าเขา ทั้งหลายก็สืบทอดวงศาวาน ของตนเองสืบมา

แบบเรื่องที่ / เรื่อง / แหล่งที่มา / การจำแนกแบบเรื่อง		พ่อค้าสำเภากินกลาย มาเป็นผู้นำชุมชน-ผู้นำ ท้องถิ่น	การแต่งงานระหว่างผู้นำ พื้นเมืองและธิดาเจ้าเงิน	สำเภานเขาเรือแตกคน รอดตายกลายเป็นบรรพ บุรุษของคนที่ย้ายใน ปัจจุบัน
๗	ตาม่องล่าย, เจ้าก่งเงิน และเจ้าล่าย	สำนวนจาก นิราศ ดงเกีย ของ หลวงงนรเพติปัญญา กิจ, ๒๕๓๐		ยกขึ้นหมากและการแย่ง ชิงหญิงพื้นเมือง ขอผ่าน ฝ่ายพ่อและฝ่ายแม่อย่าง ละครคน การแย่งชิงนางยอมโดย ถูก สาวตาบ้องไล่และยายรำพึง โดยเจ้ากรุงจีนและเจ้าล่าย จบลงที่นางโดยถูกลักตัวแบ่ง ครึ่งด้วยความโมโหของตา บ้องไล่ สิ้นสุดต่างๆ และ ตัวนางยอมโดย นางรำพึง เจ้า ล่าย กลายเป็นเชื้อสถานที่ ต่างๆ ในอำเภอทั้งสองฝั่ง
๘	นางรุ่มสลาย สก	ปิยะพร เรียบเรียง, ๒๕๓๒		เจ้าราชกุลแห่งเขาดงเรือกยก ขบวนขึ้นหมากทางเรือ สำเภามาสู่ขอนางผอม ธิดาเจ้าเมืองจันทบุรีหรือ นางรุ่มสลายสก นางจำปาผู้ เคยเป็นเมียเก่าใช้จะเซ้ ทำลายนางรุ่มสลายสก ภาย หลังน้ำทะเลแห้งลง จบลง ด้วยการตายกลายเป็นภูเข และชื่อสถานที่ต่างๆ ใน กัมพูชา

แบบเรื่องที่ / เรื่อง / แหล่งที่มา / การจำแนกแบบเรื่อง		พ่อค้าสำเภากินกลาย มาเป็นผู้นำชุมชน-ผู้นำ ท้องถิ่น	การแต่งงานระหว่างผู้นำ พื้นเมืองและธิดาเจ้าเงิน	ยกชั้นหมากและการแย่ง ชิงหญิงพื้นเมือง ขอมผ่าน ฝ่ายพ่อและฝ่ายแม่อย่าง ละครคน	สำเภานเขาเรือแตกคน รอดตายกลายเป็นบรรพ บุรุษของคนที่ย้ายใน ปัจจุบัน
๙	นิยายพื้น เมืองลพบุรี	ทวน พินธุพันธุ์ รวบรวม, ๒๕๑๕		การแย่งยกขบวนขันหมาก ของเจ้ากรุงจีนมาสู่ขอนางง ประจันคนรักเดิมแปลงกาย เป็นจระเข้ทำลายขบวนเรือ ขันหมาก และของหมั้น จระเข้ นางงประจันและ สำเภากินกลายเป็นเชื้อสถาบัน ที่ต่างๆ แถบนั้น	
๑๐	นิยายแถบ นคร สวรรค์และ สุพรรณบุรี	พระราชหัตถเลขา เรื่องเสด็จประพาส ลำน้ำมะขามเฒ่า เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑, พระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวฯ		นางคนหนึ่งบ้านอยู่ดอนคา มีคนมาสู่ขอแก่พ่อคนหนึ่ง และแม่คนหนึ่ง ที่เขาพนม เสฟ พ่อแม่จึงวิวาทกันนาง ตัดผมทั้งข้างหนึ่งและไปบวช ที่เดิมบาง จึงกลายเป็นชื่อ สถานที่ต่างๆ ในนครสวรรค์ และสุพรรณบุรี	

ตำนานทั้งสามจะมีโครงเรื่องคล้ายกัน เริ่มด้วยเกิดปัญหาและความขัดแย้งของกลุ่มคนแต่ละกลุ่มจบลงด้วยบูรณาการของผู้คนเหล่านั้น

จากการศึกษาด้านต่าง ๆ สามารถสรุปแบบเรื่องได้ ๔ ประเภท คือ

๑. บุคคลเชื้อสายเจ้าเงินหรือพ่อค้าเรือสำเภา ได้กลายมาเป็นผู้เฒ่าของบ้านเมืองในเขตคาบสมุทรชายฝั่งและลุ่มเจ้าพระยาตอนล่าง

๒. การแต่งงานระหว่างผู้นำชาวพื้นเมืองและธิดาเจ้าเงิน หรือการแต่งงานระหว่างชายจีนผู้มีความสามารถและหญิงชาวพื้นเมือง

๓. เจ้าเงิน (ในความหมายที่น่าจะเป็นผู้มีสัมพันธกับกษัตริย์จีน) หรือพ่อค้าสำเภาชาวจีนผู้ร่ำรวยต้องการซื้อหญิงพื้นเมืองโดยการยกขันหมากมาแข่งขันกับชายคนรักชาวพื้นเมือง โดยขอผ่านฝ่ายพ่อและฝ่ายแม่อย่างละคน

๔. สำเภาชนเขาเรือแตกคนรอดตายกลายเป็นบรรพบุรุษของคนที่ย้ายมาในปัจจุบัน

จากแบบเรื่องทั้ง ๔ ประเภท มีข้อสังเกตเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของเนื้อเรื่องของตำนานในกลุ่มนี้ ได้แก่

๑. ไม่มีความคิดหาเหตุผลเกี่ยวกับกำเนิดโลก กำเนิดมนุษย์ อันเป็นพื้นฐานความคิดของกลุ่มคนในเขตผืนแผ่นดินภายใน ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากลุ่มคนที่เข้ามาอยู่ในเขตนี้มีคำตอบดังกล่าวอยู่ในระดับหนึ่งแล้ว นอกจากจะแสดงออกให้เห็นว่ากำเนิดของผู้คนนั้นเป็นการย้ายถิ่นฐานมาจากที่อื่น เช่นเรื่อง “มหาเกตรา” ที่แสดงถึงบูรณาการกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในเขตเพชรบุรีว่า ทั้งคนชาวเขาและชาวพื้นราบต่างอาศัยเรือสำเภาลำใหญ่มาด้วยกันทั้งสิ้น หรือเรื่องของคุณปู่ศรีราชา ก็เป็นการแสดงออกทางนัยถึงคำถามและคำตอบเกี่ยวกับการหาแหล่งที่มาของผู้คนในท้องถิ่นที่ตั้งถิ่นฐานบริเวณใกล้ชายฝั่งทะเลของอ่าวไทยว่า “บรรพบุรุษของตนเคลื่อนย้ายมากับเรือสำเภา”

ตำนานที่อยู่ในเขตภายในมักจะมีคำถามอันแสดงถึงความคิดในการมองโลกที่แตกต่างไปจากกลุ่มใกล้ทะเล เช่น คำถามเรื่องกำเนิดโลกและกำเนิดมนุษย์ ในขณะที่ คำถามดังกล่าวไม่ใช่เป้าหมายสำคัญของกลุ่มที่ใกล้ทะเล แต่จะให้ความสำคัญเกี่ยวกับกำเนิดของชุมชนและบุคคลในตำนานหรือวีรบุรุษทางวัฒนธรรม

๒. แบบเรื่องทั้งหมดแสดงออกอย่างชัดเจนว่า เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างคนพื้นเมืองที่มีอยู่เดิมกับคนกลุ่มใหม่ที่มาจาก “จีน” โดยใช้พาหนะติดต่อระหว่างภูมิภาค คือ “เรือสำเภา” กลุ่มคนจีนเหล่านี้ไม่ว่าจะมาจากที่ใดของประเทศจีนแต่ควรจะเป็นบริเวณที่ติดทะเลซึ่งมีหลายแห่ง มักจะมีหัวหน้าหรือผู้นำที่มีเชื้อสาย “เจ้า” หรือผู้มีความสัมพันธ์กับเจ้าที่มีความสามารถแต่ต้องพลัดบ้านพลัดเมืองมาหรือไม่ก็เป็นพ่อค้าสำเภาร่ำรวย ซึ่งเป็นเหตุผลที่ทำให้ได้รับการยอมรับนับถือจากผู้นำชาวพื้นเมือง และในบางสำนวน เช่น พงศาวดารฉบับของวันวลิต ชาวจีนพื้นทะเลนี้ได้กลายมาเป็นปฐมกษัตริย์ของอาณาจักรใหญ่ในเวลาต่อมา คือ กรุงศรีอยุธยา ความสัมพันธ์อีกอย่างหนึ่งคือ การแต่งงานระหว่างกษัตริย์พื้นเมืองและธิดากษัตริย์จีน ซึ่งเป็นลักษณะการผนวกความสัมพันธ์ระหว่างของบ้านเมืองต่างๆ ในแถบนี้ อันเป็นประเพณีที่ได้รับการยอมรับมานานแล้ว

๓. ความคิดที่ปรากฏในตำนานให้คุณค่าของมนุษย์ที่วัดดูอย่างมาก ลักษณะของผู้นำมีความเก่งกล้า แต่ฉลาดแกมโกง ไม่ยึดถือคุณธรรม ความซื่อสัตย์ อันเป็นลักษณะของวัฒนธรรมพ่อค้ามากกว่าที่จะเป็นผู้นำแบบนักรบหรือผู้นำทางจิตวิญญาณ

๔. การกระจายของนิทานท้องถิ่นในโครงเรื่องแบบที่ ๓ คือ การแข่งขันยกขันหมากทางเรือสำเภของเจ้ากังจิ้นและชายชาวพื้นเมือง จนเกิดรบกันจนขบวนขันหมากกลายเป็นเกาะและภูเขาต่างๆ ในท้องถิ่น เกิดขึ้นในบริเวณที่เป็นอ่าวไทยภายในซึ่งเป็นเขตชายฝั่งทะเล เป็นเรื่องที่พบว่าเล่ากันอย่างแพร่หลายที่สุดจนกระทั่งปัจจุบัน โครงเรื่องเช่นนี้พบในบริเวณภาคตะวันออกของไทยต่อกับเขตกัมพูชาใกล้เขตฝั่งทะเลเช่นกัน และภายในผืนแผ่นดินในท้องที่เขตจังหวัดลพบุรี ในเขตนครสวรรค์ต่อกับชัยนาทและสุพรรณบุรี ซึ่งพื้นที่เหล่านี้มีภูเขาที่เหมาะสมในการเป็นจุดสังเกตในท้องถิ่นหลายแห่ง และเป็นบ้านเมืองที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยทวารวดี ลพบุรี จนถึงสมัยอยุธยาในบริเวณจังหวัดลพบุรี ส่วนเขตนครสวรรค์ต่อกับชัยนาทและสุพรรณบุรีก็เป็นบริเวณที่มีลำห้วยลำคลองติดต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยาเดิมในระหว่างแถบนครสวรรค์กับทางสุพรรณบุรีและเป็นบริเวณที่มีชุมชนสมัยทวารวดีอยู่ในบริเวณดังกล่าวเป็นจำนวนไม่น้อย

มีข้อน่าสังเกตว่า โครงเรื่องแม้จะเกิดเหตุขึ้นในทะเล มีขบวนเรือสำเภเป็นองค์ประกอบหลัก แต่การแพร่กระจายของเรื่องเล่าประเภทนี้ก็เกิดขึ้นในแผ่นดินภายในด้วย ทำให้ทราบว่ามียุทธการของการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในท้องถิ่นภายในกับนักเดินทางหรือชาวเรือในอ่าวไทยที่ต้องเดินเรือเลียบชายฝั่งทั้งตะวันตกและตะวันออกของอ่าวไทย ที่อาจกล่าวได้ว่า ย้อนกลับไปได้ถึงสมัยทวารวดีจนถึงสมัยลพบุรีเป็นต้นมา

๕. ตำนานเกี่ยวกับวีรบุรุษทางวัฒนธรรม [Culture hero] จัดเอากลุ่มเรื่องเจ้าอยู่หรือท้าวอยู่ทองเป็นผู้นำคนสำคัญ ส่วนผู้นำทางวัฒนธรรมเฉพาะท้องถิ่นหรือชุมชนได้แก่ ตำนานคุณปู่ศรีราชา และทั้งสองเรื่องเริ่มต้นจากเป็นพ่อค้าจีนหรือนักผจญภัยที่มากับเรือสำเภา

วีรบุรุษทางวัฒนธรรมในเขตใกล้ทะเลจะเน้นไปที่ความเป็นพ่อค้า ความร่ำรวย ความสัมพันธ์กับชนชั้นสูงและเป็นค่านิยมที่ห่างไกลจากค่านิยมในพุทธศาสนาที่มักพบเสมอในตำนานจากกลุ่มภายใน เช่น เจ้าอยู่ หรือท้าวอยู่ทอง ในขณะที่วีรบุรุษทางวัฒนธรรมในเขตภายในจะมีคุณสมบัติของความเป็นนักรบ การรวบรวมบ้านเล็กเมืองน้อยหรือกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เข้าด้วยกัน หรือมั่นคงในพุทธศาสนา (แม้จะเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นภายหลัง) เช่น ท้าวสูงหรือขุนเจือง, ขุนบรม เป็นต้น

๖. เรื่องเกี่ยวกับพระเจ้าสายน้ำผึ้งและนางสร้อยดอกหมาก กับเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวและลิ้มเต้าเคียน เรื่องแรกแสดงความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงพ่อดำวัดพนัญเชิง หรือที่ชาวจีนผู้นับถือผูกเรื่องเล่าและเรียกหลวงพ่อดำวัดพนัญเชิงกันว่า “ซาปองง” หรือ “ซาปอสุดง” อันเป็นเทพเจ้าที่นับถือกันมากของชาวจีนอพยพที่เข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ตำนานเล่าว่าสร้างขึ้นเป็นที่ระลึกถึงนางสร้อยดอกหมากธิดาเจ้าจิ้น แม้เรื่องหลังคือเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวจะสามารถกำหนดระยะเวลาที่แน่นอนในราวสมัยสมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระเอกาทศรถ แต่ก็ได้กลายเป็นตำนานที่มีความศักดิ์สิทธิ์ แสดงถึงหน้าที่ทางสังคมซึ่งแสดงความสัมพันธ์อันดีระหว่างชาวมุสลิมพื้นเมืองและชาวจีนผู้เข้ามาใหม่ ทั้งสองเรื่องได้กลายเป็นตำนานที่ผสมผสาน

ระหว่างความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเทพเจ้าของคนในท้องถิ่นและของชาวจีนผู้อพยพเข้ามาใหม่ จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมที่ตอบสนองผู้คนในบริเวณใกล้เคียงทะเล

จากเนื้อหาของตำนานเรื่องต่างๆ กล่าวได้ว่า ตำนานหรือเรื่องเล่าที่ปรากฏในเขตใกล้เคียงทะเล เป็นเรื่องของกลุ่มคนที่ผ่านสังคมแรกเริ่มหรือสังคมดั้งเดิมในระดับเผ่าพันธุ์และหมู่บ้านมาแล้ว โลกทรรศน์ในตำนานแสดงให้เห็นระดับสังคมที่มีการค้าระยะทางไกลเข้ามาเกี่ยวข้อง และน่าจะมีการเจริญในระดับเมืองหรือรัฐ

ตำนานคุณปู่ศรีราชา มีเนื้อหาเกี่ยวกับแสดงให้เห็นภาพการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนจีนที่แล่นเรือสำเภามาค้าขายและกลายมาเป็นบรรพบุรุษของผู้คนในปัจจุบัน พี่คนโตชื่อว่า “จีนฮั่วหรือจีนเครา” คนรองชื่อว่า “จีนชาน” ส่วนคนสุดท้องชื่อว่า “จีนกู” เมื่อสามพี่น้องแล่นเรือมาจนถึงบริเวณเขายี่สารซึ่งเคยอยู่ในทะเล เรือสำเภาได้ฟุ้งชนเขาจนเรือแตก พี่น้องสามคนพลัดพรากจากกัน พี่คนโตที่ชื่อจีนเคราไปอยู่ที่ “เขาตะเครา” คนรองคือจีนชานอยู่ที่ “เขายี่สาร” ส่วนน้องคนเล็กหรือจีนกูได้ไปอยู่ที่ “เขายี่โก” ทั้งสามพี่น้องได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในที่ต่างๆ ทำให้เกิดเป็นหมู่บ้าน ณ ที่นั้นอยู่สืบต่อมา

คำว่า “ศรีราชา” มีรากฐานที่เก่าแก่และสามารถสืบค้นได้ว่า “ศรีราชา” เดิมเป็นพระปรมาภิไธยของกษัตริย์วงศ์ไศเลนทร์แห่งศรีวิชัยในพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ซึ่งพบในศิลาจารึกในจังหวัดนครศรีธรรมราช และต่อมาเป็นตำแหน่งเจ้านายเมืองนครศรีธรรมราชที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดและขึ้นต่อเมืองเพชรบุรี ในพุทธศตวรรษที่ ๑๔ เป็นที่รู้จักดีในบ้านเมืองตลอดแหลมมลายู สามารถจัดการการปกครองบ้านเมืองตลอดแหลมมลายูฝั่งอ่าวไทย ทั้งรวบรวมผู้คนสร้างป่าเป็นนา เกณฑ์คนตั้งแต่ยะโฮร์จนถึงบางสะพานมาร่วมกันบูรณะพระมหาธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นการบูรณาการทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรมในบริเวณนี้อย่างเห็นได้ชัดที่สุด

สมัยต่อมาก็มีประเพณีส่งเจ้านายในสมัยแรกๆ ของกรุงศรีอยุธยาในตำแหน่งสมเด็จพระศรีราชาธิราชไปครองเมืองแพรงจึงได้ส่วยเป็นเมืองแพรงศรีราชาไปด้วย ต่อมาพบว่าในกฎหมายทำเนียบศักดินาทหารหัวเมืองจากกฎหมายตราสามดวง เมื่อ พ.ศ.๑๔๔๗ ตำแหน่งศรีราชา ถูกย้ายไปเป็น “หลวงศรีมหาราชา” เจ้ากรมอาษาจาม ซึ่งยังไม่ทั้งร่องรอยเดิม เพราะกรมอาษาจามรวมเอาชาวจาม ชาว มลายู ซึ่งเป็นกลุ่มชนมุสลิมไว้ด้วยกัน และส่วนใหญ่เป็นผู้คนที่มิเชื่อสาบมาจกทางคาบสมุทรและชายฝั่งทะเลทางใต้

การติดต่อกับบ้านเมืองในเขตเพชรบุรีไปถึงอยุธยาและตลอดแหลมมลายูจนถึงการค้าขายทางทะเลที่ต้องเดินเรือเลียบชายฝั่ง น่าจะทำให้ชื่อเสียงของ “เจ้าศรีราชา” ที่อยู่ในตำนานเมืองนครและตำนานพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เป็นที่เล่าลือในชุมชนชายฝั่งทะเลบริเวณอ่าวไทยทั้งสองฝั่งตลอดไปถึงกรุงศรีอยุธยามีร่องรอยที่อาจเชื่อมโยง “ศรีราชา” ที่เป็นผู้รวบรวมและบูรณาการชุมชนในแถบชายฝั่งทะเลรอบอ่าวไทยในพุทธศตวรรษที่ ๑๔ สิ่งที่หลงเหลือเป็นหลักฐานก็น่าจะได้แก่ ตำนานเรื่องคุณปู่ศรีราชาซึ่งอยู่ติดกันในชุมชนยี่สารซึ่งสัมพันธ์กับอายุสมัยของชุมชนจากหลักฐานทางโบราณคดีซึ่งมีหลักฐานเก่าแก่ไปถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๕ และการความสำคัญของเกาะสีชังต่อการเดินเรือเลียบชายฝั่งภายในอ่าวไทย ซึ่งอยู่ตรง

กันพอดีกับ “ศรีราชา” หรือในชื่อจากเอกสารเก่าว่า “ศรีมหาราชา” และปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดชลบุรี

หากมองจากพัฒนาการของบ้านเมืองในเขตชายฝั่งทะเล จะพบว่าบริเวณภาคกลางและรอบอ่าวไทยอยู่ในเส้นทางผ่านของการค้าขายติดต่อระหว่างภูมิภาค จึงพบว่ามีหลักฐานของการเคลื่อนไหวยุทธของผู้คน ตลอดจนการค้าขายทั้งภายในและระหว่างภูมิภาคมาตั้งแต่สมัยเริ่มแรกหรือก่อนประวัติศาสตร์ ก่อนที่อิทธิพลพุทธศาสนาจากชมพูทวีปจะเข้ามา และก่อนที่เรื่องราวในตำนานการเดินทางเข้ามาของคนจากภายนอกซึ่งกล่าวอย่างชัดเจนได้ว่าเป็น คนจีน จะเข้ามานานนับพันปี และหลักฐานดังกล่าวก็แสดงถึงความมั่นคงของบ้านเมืองขนาดใหญ่ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่หลายแห่งและหลายยุคสมัยต่อเนื่องกัน

จนในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ บ้านเมืองในภูมิภาคนี้ที่มีหลักฐานว่ามีความเจริญในระดับเมืองขนาดใหญ่ เช่นที่ สุพรรณบุรี ลพบุรี สุโขทัย ราชบุรี เพชรบุรี และนครศรีธรรมราช ดังปรากฏหลักฐานมากมาย ก็แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่มีต่อราชสำนักและการค้าจากจีนในสมัยราชวงศ์ซ่ง (พ.ศ.๑๕๐๒-พ.ศ.๑๘๒๒) ซึ่งเป็นช่วงที่การพาณิชย์ทางทะเลของจีนเจริญสูงสุด และเราพบเศษภาชนะและเครื่องถ้วยที่แสดงอายุในสมัยนี้เป็นจำนวนมากในเขตบ้านเมืองที่กล่าวมาแล้ว

ตำนานและเรื่องเล่าทั้งหมดที่การศึกษาได้เสนอไว้ น่าจะเกิดขึ้นในช่วงที่มีความเคลื่อนไหวติดต่อระหว่างบ้านเมืองในระยะนี้เช่นเดียวกัน ดังจะเห็นจากเนื้อหาในตำนานที่เกี่ยวข้องกับการเข้ามาของคนกลุ่มใหม่จากจีน พ่อค้าชาวจีนผู้ร่ำรวยแต่งงานกับผู้หญิงพื้นเมือง แสดงถึงการผสมกลมกลืนทางชาติพันธุ์อยู่ในหลาย ๆ เรื่อง ตลอดจนการตั้งบ้านเมืองโดยคนเชื้อสายจีน จนกลายเป็นอาณาจักรที่ใหญ่โตในเวลาต่อมา

การเกิดขึ้นของกรุงศรีอยุธยาอย่างเป็นทางการเมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ คือการรวบรวมบ้านเมืองในระดับเมืองขนาดใหญ่ดังกล่าวเข้าด้วยกัน พื้นฐานของกรุงศรีอยุธยามาจากการรวบรวมตัวของเครือข่ายศูนย์กลางหลายแห่งและตั้งชุมชนอยู่ในจุดที่เป็นเมืองท่าภายในและสะดวกแก่การเป็นศูนย์กลางทั้งการค้าและการเมือง ในช่วงที่การค้าทางทะเลแพร่หลายแล้วจากลักษณะดังกล่าวนี้เอง ดึงดูดให้ผู้คนต่างกลุ่มต่างชาติพันธุ์เข้ามาอยู่อาศัยและกลายเป็นคนกลุ่มใหม่ภายใต้ศูนย์กลางอำนาจที่กรุงศรีอยุธยาและสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างกลมกลืน

การสังสรรค์ทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคม ผ่านการผสมผสานจากกลุ่มคนหลากหลายกลุ่มนี้เอง คือรากฐานของวัฒนธรรมของคาบสมุทรและภูมิภาคภายใน ซึ่งปรากฏอย่างชัดเจนในตำนานและนิทานท้องถิ่นแถบคาบสมุทรและกลุ่มลุ่มเจ้าพระยาตอนล่างที่ได้กล่าวถึงไว้ข้างต้น

๒. ประวัติศาสตร์บ้านยี่สาร

ตำนานคุณปู่ศรีราชาของบ้านยี่สาร แสดงให้เห็นว่ามีความเก่าแก่ในตัวเองเพราะสามารถจัดรวมเข้าอยู่ในกลุ่มของตำนานที่ร่วมสมัยดังกล่าวได้ รวมทั้งจากชื่อเฉพาะ “ศรีราชา” และหลักฐานทางโบราณคดีก็ดูเหมือนจะสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน นั่นคือ เป็นชุมชนร่วม

สมัยกับการเกิดขึ้นของกรุงศรีอยุธยา ในยุคที่มีการตั้งถิ่นฐานเพื่อทำการค้าของคนกลุ่มใหม่ในสภาพแวดล้อมแบบเมืองท่าภายในขนาดเล็กและเป็นเส้นทางผ่านของการเดินทางระหว่างบ้านเมือง คือ กรุงศรีอยุธยาและเพชรบุรี อันเป็นจุดเริ่มต้นในการเดินทางบกข้ามภูมิภาคไปทางฝั่งทะเลในเขตมะริดและสุมาตราอินเดีย

พัฒนาการของบ้านยี่สาร สืบจากหลักฐานต่างๆ ทั้งทางโบราณคดีและจากสภาพแวดล้อม บริเวณบ้านยี่สารไม่เอื้ออำนวยให้การอยู่อาศัยเป็นไปอย่างสะดวก ไม่สามารถผลิตอาหารสำคัญ เช่น ข้าว ได้ด้วยตนเอง ไม่มีน้ำจืดใช้ แต่สามารถตั้งหลักแหล่งอย่างถาวรและต่อเนื่องมาไม่ต่ำกว่า ๗๐๐-๘๐๐ ปี ทั้งเป็นชุมชนที่ร่ำรวยเมื่อพิจารณาจากของเครื่องใช้และศาสนสถานประจำชุมชน เหตุผลดังกล่าว จึงทำให้ยี่สารในอดีตคือชุมชนที่เติบโตและดำรงอยู่มาด้วยการค้าอย่างแท้จริง

ยี่สารเป็นชุมชนการค้ามาตั้งแต่ระยะแรกเริ่มตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐ สินค้าของชาวยี่สารจาก “ภูมิสถานกรุงศรีอยุธยา” คือ กะปิ น้ำปลา ปูเค็ม ปลากระพง ปลาสุรา ปลาทุปลากะเบนย่าง อันเป็นสินค้าแปรรูปและของแห้งเก็บไว้ได้นาน ซึ่งสัมพันธ์กับที่ตั้งของหมู่บ้าน เพราะยี่สารไม่ใช่ชุมชนชาวประมงชายฝั่ง การแปรรูปวัตถุดิบคือการรับซื้อสินค้าจากทะเลมาผลิตอีกต่อหนึ่ง และสินค้าพวกนี้อาจนำไปขายอีกทอดหนึ่งในพื้นที่ภายในไม่เพียงเฉพาะที่กรุงศรีอยุธยาเท่านั้นทำให้ยี่สารเป็นชุมชนการค้าที่พ้องกับความหมายของชื่อชุมชนซึ่งหมายถึงตลาด

ลักษณะการทำการค้าของชาวยี่สารบอกถึงกลุ่มคนที่ทำการค้าชนิดนี้ได้ว่า น่าจะเป็นชาวจีนหรือผู้คนที่มีความเชื่อสายจีนที่ชำนาญในการทำประมงชายฝั่ง เพราะไม่ถนัดกังวลกับการล่าสัตว์ดัดชีวิตซึ่งเป็นอาชีพที่คนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นไม่นิยมทำกันเพราะขัดกับความเชื่อ มีอาชีพอีกอย่างหนึ่งคือทำปูนขาวจากเปลือกหอยหรือที่เรียกกันว่า “ปูนจีน” ซึ่งน่าจะเป็นอุตสาหกรรมระดับชุมชนในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ชุมชนยี่สารเจริญสูงสุดในสมัยปลายอยุธยา เพราะพบหลักฐานจากวัดเขายี่สารร่วมกับหลักฐานจากการขุดค้นทางโบราณคดีบ่งบอกถึงชุมชนที่อยู่ในระดับร่ำรวยและมั่นคง และเหตุผลรองรับที่สำคัญน่าจะมาจากการค้านั่นเอง

ยี่สารเป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางการเดินทางภายในระหว่างเมืองหลวงและเพชรบุรี อันเป็นเมืองสำคัญสำหรับการเดินทางและการค้าข้ามคาบสมุทรตอนบน และสัมพันธ์กับการเดินเรือเลียบชายฝั่งโดยเฉพาะสำเภากันที่มีมานานนับพันปี และทั้งหมดเป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นจากเศรษฐกิจการค้าโพ้นทะเลของกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ในเวลาต่อมา

เพราะการเปลี่ยนแปลงในเส้นทางการค้าข้ามคาบสมุทร ซึ่งเป็นผลมาจากการเสียกรุงครั้งที่ ๒ และการค้าสำเภากันเลียบชายฝั่งที่เปลี่ยนมาเป็นการต่อเรือกำปั่นและเรือกลไฟ ทำให้ความสำคัญของเมืองเพชรบุรีในการเป็นจุดเปลี่ยนการเดินทางจากทางน้ำเป็นทางบกในอดีตหมดไป กลายเป็นเพียงสถานตากอากาศของพระมหากษัตริย์ ญูมพี่ และชาวต่างชาติ ทำให้ยี่สารซึ่งอยู่ในเส้นทางระหว่างแม่กลองและเพชรบุรีหมดความสำคัญลงไปด้วย แม้ว่าหลักฐานในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ยี่สารจะยังมีความสำคัญคงเดิมดังที่เคยเป็นมาในช่วงกรุงศรีอยุธยา แต่หลังจากนั้นก็เกิดศูนย์กลางการค้าที่สะดวกมากกว่าในแห่งอื่น ความต้องการสินค้าที่คนยี่สารเป็นคนกลางลดลง ที่สำคัญการค้าของรัฐในช่วงต้นรัตนโกสินทร์มีการเปลี่ยนแปลงมาโดย

ตลอด จนเห็นได้ว่าสินค้าเป็นการผลิตเพื่อการส่งสินค้าเกษตรออกไปยังต่างประเทศ ผลผลิตส่วนใหญ่เน้นผลิตที่หัวเมืองตะวันตก เช่น เพชรบุรี ราชบุรี กาญจนบุรี และสุพรรณบุรี นั่นคือ อ้อยเพื่อทำน้ำตาลทราย ยาสูบ ข้าว เนื่องจากสภาพพื้นที่ที่เหมาะสม แต่ชุมชนอีสานก็ไม่ได้มีส่วนร่วมกับการค้าอย่างเข้มข้นดังกล่าว

และราวรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา การคมนาคมที่ปรับเปลี่ยนไปจากการเดินทางน้ำเป็นการใช้รถไฟ และสภาพแวดล้อมและเศรษฐกิจของประเทศที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจนเนื่องจากความต้องการสินค้า เช่น ข้าว น้ำตาล จากภูมิภาคตะวันตกเป็นที่ต้องการอย่างสูง การค้าแบบยังชีพของชนอีสานก็นับว่าเป็นเรื่องที่ไม่เข้ายุคสมัย รวมไปถึงไม่มีความสำคัญทางด้านภูมิศาสตร์อีกต่อไป เป็นเหตุผลทำให้ชุมชนอีสานเปลี่ยนรูปแบบในการทำมาหากินไปอย่างสิ้นเชิง

แม้จะมีการชุดคลองบางลำและคลองลัดอีสานในช่วงต้นรัชกาลที่ ๕ ทำให้ติดต่อกับคลองดำเนินสะดวกและคลองภาษีเจริญและสะดวกแก่การคมนาคมขนส่งผลผลิตจากเพชรบุรีสู่ภายนอกก็ตาม แต่ก็ยังเป็นไปในช่วงเวลาสั้นๆ เพราะทางรถไฟกรุงเทพฯ-เพชรบุรีได้ทำหน้าที่นี้แทนแม่น้ำลำคลองต่างๆ การเดินทางทางน้ำโดยผ่านอีสานจึงหมดไปอย่างสิ้นเชิงในช่วงเวลาดังกล่าว

ต่อจากนั้น สังคมอีสานได้เปลี่ยนแปลงเป็นสังคมที่หาอยู่หากินจากการตัดฟันตามป่าชายเลน หากินทางจับสัตว์น้ำ และต้องทนอยู่ในสภาพทุรกันดารที่ไม่มีอาชีพหรือการทำกินให้เลือกมากนัก อีสานในเส้นทางคมนาคมทางน้ำกลายเป็นชุมชนที่ปิดตัดขาดจากโลกภายนอกและไม่มีถนนเข้าสู่หมู่บ้านจนกระทั่งเมื่อราวเกือบ ๓๐ ปีที่ผ่านมาเอง ความเป็นชุมชนค้าขายของอีสานค่อยๆ เลือนหายไปจากความทรงจำของผู้คน สภาพเช่นนี้เกิดขึ้นในช่วงไม่เกิน ๔๐ ปี จนทำให้คนอีสานจดจำอยู่เสมอในคำบอกเล่าของคนรุ่นก่อนในเรื่องความลำบากของการอยู่อาศัยที่นี่ การอพยพย้ายออกไปจากชุมชน จนเหลือแต่คนที่ไม่มีที่จะไป

จนกระทั่งราว พ.ศ.๒๔๘๐ มีการนำเทคโนโลยีการผลิตถ่านมาจากเครื่องจักรมาที่หนองที่เป็นคนจีน ใช้พื้นที่ป่าชายเลนเปลี่ยนเป็นการปลูกสวนป่าโกงกางเพื่อผลิตฟืนอย่างเดี๋ยวนี้อีกเป็นการพลิกโอกาสของชุมชนแห่งนี้อีกครั้งหนึ่ง การทำถ่านและปลูกสวนป่าโกงกางถือเป็นอาชีพหลักของชุมชนที่จ้างงานคนได้มากพอควร

จนกระทั่งความต้องการถ่านไม้ในตลาดลดลงอย่างรวดเร็วมาโดยตลอด ประกอบกับการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศที่มุ่งทำการผลิตขนาดใหญ่และการค้าระหว่างประเทศ ทำให้เกิดการหันากุ้งแพร่ไปทั่วทุกแห่งที่สามารถทำได้ ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีการทำมาหากินของคนอีสานอย่างถอนรากถอนโคน เพราะต้องทำสายป่าโกงกางที่ใช้เวลามากในการปลูกและสภาพแวดล้อมการอยู่อาศัยของสัตว์น้ำอื่นๆ จึงทำให้ชุมชนอีสานในปัจจุบันได้รับผลกระทบเดือดร้อนในเรื่องการทำมาหากินอย่างมาก เนื่องจากราคากุ้งกุลาดำและสภาพแวดล้อมที่ไม่สามารถฟื้นได้ง่ายๆ ในเวลารวดเร็ว

ภาวะบีบคั้นทางสภาพแวดล้อมและเศรษฐกิจ เป็นสิ่งคนอีสานต้องต่อสู้ตลอดมาในประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านอันยาวนานจนกระทั่งปัจจุบัน

๓. พิธีกรรมเกี่ยวกับคุณปู่ศรีราชาในชุมชนยี่สาร

ตำนานและพิธีกรรมมีลักษณะเป็นสัญลักษณ์ในตัวเอง ซึ่งนับเป็นการแสดงออกของมนุษย์ทั้งที่เป็นนัยและแสดงให้เห็นอย่างชัดแจ้ง โดยไม่อาจแยกออกจากชีวิตมนุษย์ คนทั่วไปที่เข้าร่วมในพิธีกรรมมักจะเชื่อว่า พิธีกรรมจะช่วยให้พบกับความปรารถนาที่ต้องการหรือปกป้องไปจากสิ่งที่ไม่ต้องการได้

จากตำนานเรื่องจีนสามพี่น้องล่องเรือสำเภามาค้าขาย ชาวบ้านเชื่ออย่างสนิทใจและเล่าสืบต่อกันมาว่า “จีนชาน” คือผู้เริ่มก่อตั้งชุมชนยี่สาร และเป็นสิ่งหนึ่งสิ่งเดียวกับ “คุณปู่ศรีราชา” สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนที่มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อความคิดความรู้สึกของชาวบ้าน และมีความสัมพันธ์ต่อพิธีกรรมสำคัญที่สุดในชุมชนยี่สาร

ในบ้านยี่สารจะมีพิธีกรรมที่สำคัญ ๒ ครั้งคือ พิธีเวียนเทียนคุณปู่ ในวันสุดท้ายของงานสงกรานต์ และงานปีสมโภชน์คุณปู่ศรีราชาในราวเดือนธันวาคม

งานเวียนเทียนคุณปู่ในอดีต เป็นพิธีกรรมที่ปรับจากพิธีแบบจีนเพื่อให้มีส่วนร่วมในเทศกาลสงกรานต์หรือวันขึ้นปีใหม่แบบไทย แต่ยังคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์บางประการในการนั่งเวียนเทียนโดยการส่งแวนเทียนต่อกัน ในปัจจุบันกลายเป็นวิธีการเวียนเทียนในรูปแบบที่กระทำกันในพิธีกรรมทางพุทธศาสนา การเปลี่ยนแปลงนี้ เป็นผลต่อเนื่องจากการปรับเปลี่ยนรูปแบบของศาล และการทำให้คุณปู่ศรีราชาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาพุทธนั่นเอง

ในพิธีกรรมงานปี ในอดีตงานนี้เป็นงานประจำปีเพื่อความรื่นเริงเพียง ๑ ครั้งในรอบ ๑ ปีของชาวยี่สาร เดิมเป็นการจัดงานเล็กๆ บวงสรวงง่าย ๆ มีเพียง ๒-๓ คืนเท่านั้น แต่ในปัจจุบัน จัดกันอย่างยิ่งใหญ่หลายวันหลายคืน จะเตรียมงานโดยวัดและผู้อาวุโสซึ่งใกล้ชิดกับทางวัดและเจ้าอาวาส ส่วนพิธีบวงสรวงจะเป็นเรื่องของฝ่ายฆราวาสเพียงฝ่ายเดียว โดยการนำแบบอย่างมาจากพิธีกรรมแบบพราหมณ์ในพระราชพิธีหลวงที่เห็นจากโทรทัศน์มาใช้ในการจัดพื้นที่และพิธีกรรม

ราว พ.ศ.๒๕๑๗ มีการย้ายศาลจากริมน้ำมาปลูกใหม่ กลายเป็นศาลศาลาทรงไทย หลังคาตรีมุขฉิมมียาวเมืองเพชร และทำการเปลี่ยนแปลงสัญลักษณ์คุณปู่จากป้ายไม้เจว็ดให้กลายเป็นพระพุทธรูปปางประทานพรโดยวัดเขายี่สารและเรียกว่า “หลวงพ่อบุศรีราชา” อย่างไรก็ดี แม้จะมีการปรับเปลี่ยนสัญลักษณ์ของคุณปู่ศรีราชามากกว่า ๓๐ ปี แต่ความเชื่อความศรัทธาที่มีต่อคุณปู่ของชาวยี่สารสำหรับคนส่วนใหญ่ก็ยังคงเดิม

ในอดีตพระสงฆ์ในวัดเขายี่สารจะเป็นผู้นำของชุมชนที่สำคัญเนื่องจากสภาพแวดล้อมที่ปิดและติดต่อกับโลกภายนอกได้ยาก สภาพสังคมของภาคกลางโดยทั่วไปเกิดโจรผู้ร้ายชุกชุม ฝ่ายนั้ดจากพระสงฆ์จากวัดเขายี่สารถือเป็นการพึ่งพาทางใจให้กล้าแกร่ง และความเจ็บไข้ได้ป่วยการรักษาโรคจึงต้องพึ่งของขลังและความรู้จากพระอยู่เสมอ สนองตอบได้อย่างดีกับสภาพสังคมของบ้านยี่สารในสมัยนั้น

ในขณะเดียวกัน ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตที่คุณปู่ศรีราชาก็มีส่วนในชีวิตของชาวบ้านแทบทุกระยะตั้งแต่เกิดจนตาย และในช่วงวิกฤตของชีวิตระยะต่างๆ ก็ขอพรให้คุณปู่ช่วยโดยการจุดธูปบอกถึงเมื่อคราวคับขัน และมักจะมีเหรียญสัญลักษณ์คุณปู่ห้อยคอหรือติดตัวไว้บูชากันทุกคน

อันเป็นคำตอบส่วนหนึ่งว่า ทำไมในประวัติศาสตร์ของชุมชน พุทธศาสนาที่นี้ซึ่งเห็นได้ชัดว่าลงรากลึกและในยุคสมัยหนึ่งมีความโดดเด่นภูมิฐานอย่างที่สุดและมีความสำคัญในระดับภูมิภาค จึงไม่เอื้อมือเข้าไปแตะต้องความเชื่อเรื่องคุณปู่ศรีราชของคนในชุมชน แต่ใช้วิธีการอยู่ร่วมกันโดยแบ่งแยกกิจกรรมที่ต่างกันอย่างชัดเจน การไม่ปฏิเสธไสยศาสตร์หรือความเชื่อความศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้เอง ที่ทำให้วัดเขายี่สารในอดีตไม่แตะต้องพิธีกรรมความเชื่อของชาวบ้านที่เกี่ยวกับคุณปู่ศรีราชาแต่อย่างใด

แต่สาเหตุหลักที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนยี่สาร ก็เนื่องจากกระแสความทันสมัยที่ถึงถิ่นเข้ามาสู่ชุมชนยี่สาร ซึ่งเป็นผลต่อเนื่องมาจากชุมชนเริ่มเปิดและติดต่อกับโลกภายนอกได้สะดวกขึ้น ความคิดเรื่องการปรับให้ทันสมัยเหล่านี้ ผลักดันให้วัดเขายี่สารสามารถเปลี่ยนแปลงสัญลักษณ์ของคุณปู่ให้เป็นรูปธรรมได้ง่ายขึ้น และสามารถทำให้คุณปู่ศรีราชากลายเป็นความเชื่อส่วนหนึ่งในพระพุทธศาสนา การที่ความเชื่อ ๒ รูปแบบสามารถมีบทบาทในชุมชนในอดีตควบคู่กันไปโดยไม่เปลี่ยนแปลงรูปแบบมากนักนั้นเป็นหลักแห่งการประนีประนอมและความคิดโลกทรรศน์ของผู้คนบริเวณนี้ที่ไม่ต่อต้านซึ่งกันและกัน แต่พยายามหาวิธีในการอยู่ร่วมกันมากกว่า

เห็นได้ว่า ปัจจุบันประเพณีพิธีกรรมทางพุทธศาสนาลดบทบาทลงตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป แต่พิธีกรรมเกี่ยวกับคุณปู่ศรีราชากลับเพิ่มบทบาทมากขึ้น งานพิธีใหญ่ขึ้น คนเข้าร่วมงานมากขึ้น เพราะตอบสนองความต้องการที่พึงทางใจของกลุ่มคนที่มีอาชีพที่ค่อนข้างเสี่ยง ทำลายสภาพแวดล้อมอย่างหนึ่งยี่นและลงทุนสูง เช่น การทำวังกุ้ง การทำประมง การค้าขาย ซึ่งเป็นอาชีพชายฝั่งทะเลในยุคที่รัฐเร่งพัฒนาเศรษฐกิจแบบส่งออก แม้ความจำเป็นในเรื่องการมีของคลังไว้ป้องกันตัวและการรักษาโรคด้วยสมุนไพรลดลงจนสูญหายไปหมด แต่ปัญหาเรื่องสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจของชุมชนซึ่งมีผลกระทบอย่างยิ่งต่อการทำมาหากินและดำรงชีวิต กลายเป็นปัญหาใหญ่ที่ไม่สามารถแก้ปัญหาหรือควบคุมด้วยตนเองเพียงฝ่ายเดียว จำเป็นต้องมีที่พึ่งทางใจ การบวงสรวงอ้อนวอน การแก้บน ต่อคุณปู่ศรีราชจึงเป็นที่นิยมอย่างมาก ไม่แต่เฉพาะคนในชุมชนเท่านั้น แต่คนในชุมชนใกล้เคียงหรือจากที่ไกลๆ ก็ศรัทธาและพึ่งพาสักดิ์สิทธิ์นี้ด้วย

๔. พลังในการบูรณาการทางสังคมและวัฒนธรรม

เนื้อหาในตำนานคุณปู่ศรีราชา แสดงให้เห็นว่ามีการผสมกลมกลืนทางชาติพันธุ์และสังคมวัฒนธรรมระหว่างผู้คนที่อยู่อาศัยมาแต่เดิมกับกลุ่มคนที่เข้ามาใหม่ และแสดงถึงการพึ่งพาอาศัยของผู้คนในเขตวัฒนธรรมเดียวกัน เมื่อประกอบกับหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ซึ่งแสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของชุมชนยี่สารจากอดีตอันไกลโพ้นจนถึงปัจจุบันได้อย่างชัดเจนขึ้น ในหลาย ๆ กรณีทำให้เห็นว่า “ตำนานและพิธีกรรมเกี่ยวกับคุณปู่ศรีราชา” เป็นแกนสำคัญในการบูรณาการทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนยี่สาร เห็นได้จาก

เนื้อหาในตำนานจะเห็นความสัมพันธ์ของพื้นที่ทั้ง ๓ แห่ง คือ บริเวณเขายี่โก๊ ซึ่งเป็นเขตที่อยู่ภายในแผ่นดิน มีทรัพยากรทั้งของป่าที่อยู่บนภูเขาและพื้นที่ทำนาปลูกข้าวได้อย่างอุดม

สมบูรณ์ บริเวณเขาตะเคราเป็นจุดที่ใกล้กับคลองบางครก ซึ่งเป็นที่น้ำในลำน้ำเพชรค่อนข้างจืด สามารถลมน้ำไปใช้ในชุมชนที่มีแต่น้ำกร่อยเช่นที่อีสานใต้ และเป็นพื้นที่ซึ่งเต็มไปด้วยป่าไม้ขายเลนที่นำมาทำฟืนซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการเคี้ยวน้ำตาล ป่าจาก ใช้ทำดับจากสินค้าสำคัญในอดีต สามารถปลูกมะพร้าวได้ดี และเป็นพื้นที่ซึ่งใกล้กับสวนผลไม้ ส่วนบริเวณเขายี่สาร ไม่มีทรัพยากรอื่นใด นอกจากเป็นจุดผ่านสะดวกในการเดินทาง จำเป็นต้องพึ่งอาหารและสิ่งของจากบริเวณอื่น ๆ

เห็นได้ว่า ทั้ง ๓ แห่ง คือ ภูมิประเทศ ๓ ลักษณะที่ผู้คนต้องพึ่งพาอาศัยกัน ในบริเวณชายทะเลเขตนี้ สามารถสอบถามได้ว่าเคยมีการแลกเปลี่ยนสินค้าและทรัพยากรกันระหว่างชุมชนอยู่เสมอ เพราะแต่ละแห่งภูมิศาสตร์ได้กำหนดไว้ไม่สามารถอยู่ได้ด้วยตนเอง โดยไม่พึ่งพาชุมชนที่อยู่ในสภาพแวดล้อมอื่นได้แต่อย่างใด

เนื้อหาในตำนานจึงแสดงโลกทรรศน์ของผู้คนในยุคสมัยหนึ่งว่า ชุมชนต่างๆ ในบริเวณนี้จำเป็นต้องมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน แต่ละชุมชนไม่สามารถโดดเดี่ยวและอยู่ได้โดยไม่สร้างความสัมพันธ์กับชุมชนอื่น และนี้อาจเรียกได้ว่าเป็นท้องถิ่นเดียวกัน

และจากกรณีคุณปู่ที่เคยเป็นจีนเรือแตกซื้อจีนขานกลายมาเป็นคุณปู่ศรีราชา ซึ่งเป็นการทำให้เป็นท้องถิ่น [Localization] อย่างเห็นได้ชัด และการทำให้เป็นท้องถิ่นนี้ก็ได้อาศัยชื่อซึ่งเป็นที่ยึดกันโดยทั่วไปในช่วงระยะเวลาที่สัมพันธ์กับการตั้งบ้านเมืองในสมัยต้นกรุงศรีอยุธยา

กรณีศิลปกรรมในวัดเขายี่สารหลายอย่างที่แสดงให้เห็นลักษณะความเป็นมอญ เช่น ทับพระธรรมแกะสลักไม้เป็นลายหงส์, หงส์ไม้ที่เคยเป็นเสาปักอยู่หน้าวัด, ศาลาสดศพที่เรียกว่าโรงทิม, ประเพณีการดักบาตรน้ำผึ้ง เป็นต้น ซึ่งทุกสิ่งทุกอย่างกลายเป็นอดีตไปหมดแล้ว อย่างไรก็ตาม คัมภีร์ที่พบในหอไตรวัดเขายี่สารไม่พบว่ามีเอกสารมอญปะปนและมีอายุอยู่ในช่วงอยุธยาตอนปลาย ดังนั้น ประเพณีแบบมอญจึงอาจเข้ามามีอิทธิพลในชุมชนยี่สารช่วงระยะหนึ่ง ซึ่งไม่อาจกำหนดได้อย่างแน่นอนว่าเป็นช่วงใด ในขณะที่ภาษาพูดหรืออาหารแบบมอญนั้นไม่พบร่องรอยที่ชัดเจน สิ่งนี้แสดงถึงในอดีตที่ผ่านมาระยะหนึ่ง วัดเขายี่สารได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมมอญเข้าสู่ชุมชนด้วย

กรณีการอยู่ร่วมระหว่างความเชื่อทางพุทธศาสนาและความเชื่อเรื่องผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เราเห็นอย่างชัดเจนว่า ศาลของคุณปู่ศรีราชาแต่เดิมนั้น เป็นศาลเจ้าจีนมาก่อน ซึ่งมีรูปแบบเป็นศาลหลังคาจั่วเล็ก ๆ ยกพื้นสูง มีหัวจรดเข้และพื้นปลาดุกวางอยู่ร่วมกับป้ายไม้เจี๊วด มีแท่นวางเครื่องเช่น กระถางธูป ราวเทียน และอ่างน้ำมนต์ ซึ่งในปัจจุบันก็ยังพบศาลรูปแบบเช่นนี้อยู่อีกหลายแห่งในท้องถิ่นแถบนี้ ศาลคุณปู่ในระยะต่อมาเป็นศาลทรงไทย ได้ถูกลดสูง ซึ่งน่าจะเป็นศาลรุ่นเดียวกับศาลเจ้าพ่อฮุดโจ้วที่บ้านแหลม ซึ่งเป็นศาลเจ้าจีนทรงไทยผ่าไม้ประทุนเลียนแบบบ้านไทย ซึ่งคนในรุ่น ๓๐ ปีที่แล้วยังทันเห็น รูปแบบของศาลและเนื้อหาในตำนานชี้ให้เห็นว่า ไม่มีอำนาจจากพุทธศาสนาเข้ามาเปลี่ยนแปลงความเชื่อและรูปแบบพิธีกรรมเกี่ยวกับคุณปู่ศรีราชาแต่อย่างใด แม้จะพบจากการขุดค้นว่า มีซากอิฐจากโบราณสถานที่น่าจะเป็นศาสนสถานในชั้นการอยู่อาศัยต่อมาไม่นานนักหลังจากการเริ่มเข้ามาอยู่อาศัยครั้งแรก และไม่มีสิ่งใดยืนยันได้อย่างแน่นอนว่า เริ่มมีการทำพิธีกรรมเกี่ยวกับคุณปู่ศรีราชาเมื่อใด แต่ตำนานและพิธีกรรมเหล่านี้เท่าที่วิเคราะห์มาแล้วก็น่าจะมีความเก่าแก่อย่างมาก ในขณะที่ศิลปกรรม

และเอกสารในวัดเขายี่สารยืนยันว่า วัดเขายี่สารเป็นวัดใหญ่ของท้องถิ่นมาก่อน และอาจเป็นวัดที่สัมพันธ์กับราชสำนักในช่วงหนึ่งก็เป็นได้กล่าวได้ว่าพุทธศาสนาและพิธีกรรมเกี่ยวกับคุณปู่ศรีราชต่างดำเนินควบคู่กันมาตลอดระยะเวลาตั้งแต่เริ่มแรกจนกระทั่งปัจจุบัน

การที่ความเชื่อ ๒ รูปแบบสามารถมีบทบาทในชุมชนในอดีตควบคู่กันไปโดยไม่เปลี่ยนแปลงรูปแบบมากนักนั้นเป็นหลักแห่งการประนีประนอมและความคิดโลกทรรศน์ของผู้คนบริเวณนี้ที่ไม่ต่อต้านซึ่งกันและกัน แต่พยายามหาวิธีในการอยู่ร่วมกันมากกว่า

พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนยี่สารแม้อาจจะไม่นำเนื้อหาในตำนานมาใช้ร่วมกับพิธีกรรมอย่างเห็นได้ชัด แต่ก็สร้างธรรมเนียมประเพณีที่แสดงถึงอุดมการณ์ในการทำพิธีอย่างแยกไม่ออก นั่นคือ เครื่องประกอบพิธีและการทำพิธีในอดีตที่คล้ายคลึงกับการไหว้เจ้าหรือไหว้บรรพบุรุษแบบคนจีนซึ่งชาวยี่สารแม้จะมีเชื้อสายจีนแต่ก็ไม่มีใครทำพิธีไหว้เจ้าในวันตรุษหรือไหว้บรรพบุรุษหรือมีศาลผีในบ้านแต่อย่างใด และอุดมการณ์ที่ตกย้ำในพิธีนี้ก็คือ ความเป็นคนกลุ่มเดียวกันและคนกลุ่มนั้นคือคนจีนที่อพยพเข้ามาสู่ดินแดนแห่งนี้ ชาวบ้านทุกคนล้วนแต่เป็นลูกหลานของคุณปู่ด้วยกันทั้งสิ้น และมีศรัทธาร่วมกันในการที่คุณปู่จะปกป้องคุ้มครองผู้คนและชุมชนให้อยู่รอด

จากการเข้าไปสังเกตการณ์ในชุมชนยี่สารเป็นระยะๆ ราว ๓-๔ ปี พบว่า ชุมชนยี่สารเป็นชุมชนที่มีความขัดแย้งสูงชุมชนหนึ่ง แม้จะมีความเป็นเครือญาติที่ค่อนข้างสนิทแต่ก็มีการแข่งขันกันอยู่ในที่ ทั้งอาชีพการทำถ่านจากไม้โกงกาง ซึ่งในปัจจุบันยังไม่สามารถรวมจัดตั้งเป็นกลุ่มได้แม้จะประสบภาวะยากลำบากในการหาตลาดก็ตาม, การแข่งขันทางการเมืองระหว่างกลุ่มที่ต้องการตำแหน่งขององค์การบริหารส่วนตำบลและกำนันประจำตำบล, แบ่งกันเป็นกลุ่มๆ ตามรูปแบบผลประโยชน์และมูลค่าการตอบแทนในเชิงเศรษฐกิจ ซึ่งฝังรากลึกในระบบสังคมแบบการค้าของยี่สารมาแต่เดิม ตลอดจนความทันสมัยที่หลังไหลเข้ามาสู่ชุมชนอย่างรวดเร็ว ทำให้ผู้คนมีปัญหาด้านการปรับตัว เช่น ปัญหาระหว่างชายหญิง เรื่องการยอมรับบทบาทหน้าที่ระหว่างหญิงชายที่เปลี่ยนไป บทบาทนำของผู้หญิงมักจะถูกนิทาและไม่ยอมรับจากฝ่ายชายอยู่เสมอ จนกระทั่งแนวคิดระหว่างคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่ที่แตกต่างกันมาก จนกลายเป็นช่องว่างที่มักจะเห็นความขัดแย้งในชุมชนอยู่เสมอ

แต่การจัดงานประจำปีคุณปู่ศรีราชและการจัดพิธีเวียนเทียนคุณปู่เป็นการร่วมแรงร่วมใจของชาวบ้านในชุมชนแทบจะทั้งหมู่บ้าน (หมู่ ๑ และ ๒) ที่แสดงถึงความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ตัดปัญหาเรื่องความขัดแย้งระหว่างกลุ่มและพรรคพวกออกไปชั่วคราว หรือแก้ปัญหาด้วยการรวมกลุ่มที่มีหน้าที่ร่วมกันเฉพาะกลุ่มของตนเอง และยกผู้ใหญ่หรือผู้อาวุโสในชุมชนเป็นผู้นำในการจัดเตรียมพิธีและแบ่งหน้าที่การทำงาน ด้วยความที่ชาวบ้านมีความเชื่อและความศรัทธาต่อคุณปู่ศรีราชอย่างมาก ดังกำนันตำบลยี่สารกล่าวว่า ...คุณปู่สร้างความเป็นปึกแผ่น เป็นสิ่งสำคัญและยึดเหนี่ยวชุมชนเอาไว้ คุณปู่ไม่ใช่บุคคล แต่ผู้คนก็ศรัทธาในสิ่งนี้มากกว่าวัดเสียอีก คนที่นี่ทุกคนห้อยเหรียญคุณปู่ที่คอกันทั้งนั้น....

ความศรัทธาที่มีต่อตำนานทำให้ชาวบ้านยี่สารบางคนเชื่อว่าเรื่องคุณปู่ศรีราชหรือจินชานเรือแตกเป็นเรื่องจริง และคุณปู่ก็เคยมีตัวตนอยู่จริง ดังคำบอกเล่าต่อๆ กันมาเรื่องการ

ได้เห็นเสากระโดงเรือสำเภาลังวัดเขายี่สารบริเวณแพรกอยู่ตะเภา (ใกล้สถานที่ขุดค้นทางโบราณคดี) ที่ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปของตนเคยเห็นและเคยเล่าให้ฟัง

การสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของผู้คน จากการผูกเรื่องราวในตำนานให้สอดคล้องกับสถานที่ซึ่งมีอยู่จริงและเป็นพื้นที่ซึ่งมีความสำคัญในการแลกเปลี่ยนทรัพยากรในการดำรงชีพของชุมชนต่างๆ ในท้องถิ่นนี้ ยังพบในขั้นตอนการให้คุณปู่ไปตามชุมชนรอบๆ เพื่อให้ทราบว่าจะมีพิธีบูชาคุณปู่แล้ว สร้างการรับรู้ความเกี่ยวพันทั้งที่เป็นเครือญาติและความเป็นท้องถิ่นเดียวกันให้ฝังแน่นอยู่ในการรับรู้และอุดมการณ์ของคนในละแวกนี้

จากความเชื่อในตำนานเป็นการสร้างเอกลักษณ์ร่วมของคนในชุมชน การนับถือและศรัทธาคู่คุณปู่ศรีราชานับได้ว่าเป็นระบบความเชื่ออย่างหนึ่ง ที่คู่ขนานไปกับระบบความเชื่อทางพุทธศาสนา มีหน้าที่ในการลดความวิตกกังวลที่เกิดจากความรู้สึกไม่แน่นอนในชีวิต ความกลัวอันเป็นความรู้กตตันในชีวิตของมนุษย์ ซึ่งชุมชนบริเวณใกล้ชายฝั่งทะเลมักมีการดำเนินชีวิตที่แตกต่างไปจากวัฒนธรรมชาวนาทั่วไป เพราะมีความเสี่ยงกับอาชีพที่เป็นเรื่องของการค้า การผลิตสินค้าเพื่อขาย และความไม่แน่นอนของสภาพแวดล้อมมากกว่า พิธีกรรมและคุณปู่ศรีราชาเป็นหลักในการทำหน้าที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจของผู้คนในชุมชนตลอดมา

ความเชื่อและตำนานเกี่ยวกับคุณปู่เป็นสำนึกร่วมทางชาติพันธุ์ที่ทำให้รู้สึกว่าเป็นคนกลุ่มเดียวกัน นับถือและศรัทธาในสิ่งเดียวกัน เป็นที่มาของกลไกในการควบคุมรักษากติกาความเรียบร้อยในสังคม เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจในถิ่นฐานของตนเอง อันทำให้ชุมชนมีสำนึกร่วมกัน และมีความเป็นเอกภาพ สามารถสืบทอดส่งต่อความเป็นชุมชนยี่สารได้ตลอดมา

ดังนั้น ตำนานและพิธีกรรมเกี่ยวกับคุณปู่ศรีราชา จึงเป็นเครื่องมือที่สื่อถึงจิตใจที่จำเป็นต้องคุ้นเคยอยู่กับการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาของผู้คนชุมชนในเขตการตั้งถิ่นฐานที่อ่อนไหวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมมากที่สุดเขตหนึ่ง

๖. ประวัติศาสตร์และตำนานท้องถิ่นกับการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน

คนในชุมชนยี่สารปัจจุบัน ไม่เข้าใจคำว่า “ยี่สาร” หมายความว่าอย่างไร ทั้งไม่เคยรับรู้ว่ามีมาตั้งแต่ตลาด และชุมชนแต่โบราณนั้นก็เป็ตลาดหรือชุมชนค้าขายที่สำคัญมาก่อน ชื่อบ้านยี่สารใช้ตัวสะกด “ร” แทน “น” ได้กลายเป็นคำสะกดอย่างเป็นทางการไป จนเป็นเหตุให้การพยายามหาความหมายชื่อชุมชนที่ผ่านมาผิดเพี้ยนไปมาก

คำถามสำคัญที่ชาวบ้านถามจนทำให้เกิดการศึกษานี้ที่เกิดจากการผลการขุดค้นทางโบราณคดี คือ “ทำไมชุมชนที่แทบไม่มีใครอยากอยู่ในระยะ ๕๐ ปีที่ผ่านมา จึงมีสิ่งของมากมายที่บ่งชี้ว่า มีการอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่องยาวนานและเป็นชุมชนที่เคยมีคั้งทางการค้ามาก่อน ทั้งที่ชาวบ้านรู้สึกว่าพวกเขา “ยากจน” และต้องทนอยู่อาศัยในพื้นที่ทุรกันดาร”

สิ่งเหล่านี้ได้แสดงถึงความต้องการอยากรู้ที่มาและอดีตของตนเอง ด้วยการตั้งคำถามและพยายามหาคำตอบดังกล่าว จนกระทั่งมีความพยายามจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นของชุมชนไว้ที่วัดเขายี่สาร ซึ่งในระยะแรกคือความพยายามที่จะรวบรวมสิ่งของที่แสดงถึงตนเองในองเอาไว้

เช่น โบราณวัตถุ เครื่องมือเครื่องใช้ในอดีตและที่เกี่ยวกับชีวิตประจำวัน จนกระทั่งสามารถจัดสร้างพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นได้สำเร็จ และมีการศึกษาอดีตและประวัติศาสตร์ของบ้านยี่สารอย่างเป็นระบบ ความต้องการที่จะรวมตัวเพื่อประกาศให้คนภายนอกและคนในยี่สารเองได้รับรู้ว่าคนยี่สารเป็นใครมาจากไหน และนี่คือความภาคภูมิใจอย่างยิ่งของคนในชุมชน

สาเหตุอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้คนยี่สารพยายามค้นหาตัวเอง ก็เนื่องจากภาวะบีบคั้นทางเศรษฐกิจ การปรับเปลี่ยนอาชีพจากการปลูกป่าโกงกางเพื่อทำถ่าน เป็นการโค่นถางป่าขายเลน และเปิดหน้าดินให้กลายเป็นวังกุ้ง ส่งผลให้เกิดการขายที่ดินออกไปสู่คนนอกชุมชนเป็นจำนวนมาก การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นช่วงเวลาที่ยคนจากภายนอกเดินทางเข้ามาในหมู่บ้านมากมายอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน ช่องว่างทางฐานะระหว่างชาวบ้านเริ่มปรากฏชัดเจน เกิดการอพยพออกไปของชาวบ้านที่หมดที่ทำกินและการเปลี่ยนสถานภาพจากเจ้าของมาเป็นแรงงานรับจ้าง

ปัญหาทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งในการคิดทวนหาอัตลักษณ์ของตัวเองในด้านหนึ่งเพื่อความมั่นใจและสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับที่มาของตนเอง และในอีกด้านหนึ่งสิ่งเหล่านี้สามารถขายให้แก่นักท่องเที่ยวได้ การท่องเที่ยวภายในชุมชนและการขายสินค้าพื้นถิ่นเป็นวัตถุประสงค์อย่างหนึ่งที่คนยี่สารค้นพบจากการดำเนินงานพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในปัจจุบัน

การปรับตัวและการต่อสู้อย่างต่อเนื่องยาวนานมาหลายศตวรรษเพื่ออยู่อาศัยในสภาพแวดล้อมที่ลำบากอย่างยิ่งกลับไม่เป็นอุปสรรคใหญ่หลวงเท่าใดนัก แต่การต่อสู้เพื่อดำรงชุมชนท่ามกลางสังคมที่เปลี่ยนแปลงและการเอาเปรียบจากอำนาจทุนที่ไม่เคยเห็นตัวตนที่แท้จริงคือสิ่งที่ชาวบ้านยี่สารกำลังเผชิญอยู่ในปัจจุบัน

สำหรับการต่อสู้นี้ การค้นหาอัตลักษณ์ของตัวเองคือวิถีทางหนึ่งที่ชัดเจนและสามารถทบทวนถึงปัญหาและอุปสรรคของชุมชนที่ผ่านมา

จาก “วลัยลักษณ์ ทรงศิริ. “ตำนานคุณปู่ศรีราชา: ภาพสะท้อนบูรณาการทางสังคมวัฒนธรรมที่บ้านยี่สาร” ปรินญาศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๔.”